

Joanna Ziółkowska-Krzywda

Dysertacja pt. *Regulaminy szkolne czasów Oświecenia jako tekst kultury*

STRESZCZENIE

Druga połowa XVIII wieku to przełomowy moment dla Rzeczypospolitej Obojga Narodów, choć wiąże się również z początkiem utraty jej niepodległości. Od 1764 r. można było zaobserwować dynamiczny postęp w kształceniu młodzieży wszystkich stanów. Utworzono Szkołę Rycerską, pierwszą państwową placówkę o charakterze wojskowym, powołano centralny organ zarządzający zwany Komisją Edukacji Narodowej (1773 r.), którego głównym obowiązkiem była poprawa systemu oświaty i rozwinięcie lepszych metod uczenia się w całym kraju oraz, w odpowiedzi na brak nowoczesnych podręczników napisanych w języku polskim, ustanowiono Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. Instytucje te były odpowiedzialne za reformę systemu edukacji, ale także za stworzenie zbioru przepisów obowiązujących w reorganizowanych placówkach.

W dysertacji pt. *Regulaminy szkolne czasów Oświecenia jako tekst kultury* zbiory norm tworzone przez Komisję i przez Szkołę Rycerską traktuje się jako potwierdzenie nie tylko wspomnianych zmian w organizacji kształcenia, ale także świadectwo nowych metod nauczania i wychowania, wartości, języka wykładowego, leksyki wojskowej i stanowienia prawa. Praca odpowiada na pytania o dyrektywność i performatywność norm i reguł opracowanych dla szkół elementarnych i średnich w dobie Oświecenia w Polsce. Wspomniane regulacje stanowią punkt centralny, opisujący i kontrolujący codzienne życie uczniów i pracowników szkół świeckich. Dokumenty te wcześniej były przez wielu autorów pomijane, a tym bardziej nie konfrontowali oni regulaminów szkolnych ze sobą, poszukując wyznaczników typologicznych i nowych danych opisujących szeroko rozumianą kulturę epoki. W omawianej dysertacji stanowią one podstawę analizy szkolnictwa publicznego (KEN) i wojskowego (Szkoła Rycerska) w Polsce w drugiej połowie XVIII wieku, a wyłaniająca się z nich rzeczywistość uczniów i pracowników traktowana jest jako zwerbalizowany program dydaktyczny. Poddano badaniom zagadnienia: szkolnego planu dnia, wartości moralnych, których celem miało być wykształcenie pokolenia patriotów na wszystkich szczeblach społeczeństwa, a także kar i nagród, czyli narzędzi dyscyplinujących i motywujących oraz

XVIII-wiecznego wyobrażenia koedukacji. Dodatkowo scharakteryzowano pozostałych odbiorców badanego korpusu źródeł (rodziców, nauczycieli, wychowawców, zwierzchników szkolnych) i ich obowiązki wpisane w regulaminy. Oświeceniowy pryzmat wychowania przełożył się także na zmianę warunków higienicznych, które obowiązywały w placówkach oświatowych oraz tamtejszych instrukcji pożarowych.

W pracy szczegółowo opisano nowatorskie rozwiązania pedagogiczne epoki Oświecenia. Zanalizowano między innymi poziom integracji regulaminów w życie codzienne instytucji i omówiono kwestię sposobu sporządzania ich: czy przepisy powinny były przewidywać przestępstwa, czy raczej były ich konsekwencją? Przełożeni szkół nie tylko ustalali rozkład dnia, porządek zajęć i ich formę, zasady *savoir-vivre*, ale także, jak wspomniano, dyktowali zadania w czasie potencjalnych zagrożeń, np. pożaru. Rozdział 4 poświęcono na analizę zachowań zgodnych z badanym korpusem reguł i wykroczeniom przeciwko nim, czyli tzw. praktykę ich stosowania. Pokazana „czarna strona” oświeceniowego szkolnictwa, czyli sytuacje zarówno komiczne, jak i tragiczne, służy do zaprezentowania odstępstw od ściśle zaplanowanych szkolnych regulacji. Przykładowo opisano częste pojedynki studentów, kradzieże różnego kalibru, wandalizm, kłótnie, ale także przypadki lenistwa, nieposłuszeństwa wobec przełożonych, czy dziecięcych żartów, które nie śmieszyły nauczycieli. Jak zostało omówione, przepisy i ich analiza pozwalają na ekstrapolację codziennych zajęć Szkoły Rycerskiej i szkół podlegających pod KEN, a rozszerzenie badań o pamiętniki, listy, notatki wizytatorów, wspomnienia umożliwiło ocenienie stopnia przyswajalności regulaminów.

W pracy kolejny rozdział poświęcony jest ustaleniu standardów i wzorców gatunkowych regulaminów, ich odpowiedników (formularzy, katechizmów, planów, powinności, przepisów, rezolucji, uniwersałów, ustaw itp.) oraz etapów ich tworzenia. W szczególności przeanalizowano ich strukturę, uwikłania komunikacyjne (nadawca i odbiorca), styl oraz sposób ich prezentacji. Badania pozwoliły uchwycić początek procesu kształtowania polskiego języka prawnego, rodzajów tekstów użytkowych, prawnych i urzędowych, ale także leksyki wojskowej.

W ostatnim rozdziale opracowano pod względem edytorskim źródło *Règlement général* (Biblioteka Czartoryskich, Archiwum i Zbiór Rękopisów, Kraków, sygn. 2808 IV). Źródło daje wiedzę o zakresie obowiązków poszczególnych pracowników, hierarchii w szkole, stosunkach między kadetami, obrzędach, metodach wychowania, dyscyplinowania, nagradzania i nauczania w Szkole Rycerskiej. Prezentuje rozbudowaną etykietę językową i terminologię wojskową kojarzoną przede wszystkim z regulaminami wojskowymi, nie, jak w tym

przypadku, aktem normatywnym kontrolującym życie placówki szkolnej, pod której skrzydłami znajdowali się nieletni.

Osobny tom rozprawy stanowi obszerny Aneks, w którym sporządzono transkrypcję i redakcję wszystkich omawianych w dysertacji regulaminów Szkoły Rycerskiej oraz przekład na język polski wspomnianego powyżej *Règlement général*.

Analizowane przepisy stanowią obszerny materiał do badań socjologicznych i językoznawczych, historii wychowania, szkolnictwa, literatury użytkowej i prawa. Regulaminowe i faktyczne zasady organizacji placówek szkolnych czasów stanisławowskich, czyli teoretyczne projekty i zbiory norm oraz praktyka ich stosowania – te dwie płaszczyzny, rozpatrywane jednocześnie, pozwoliły uwypuklić szerszy obraz wizji komendy Szkoły Rycerskiej oraz członków Komisji Edukacji Narodowej w kontekście życia codziennego i ewolucji reformy oświaty. Prawodawstwo szkolne czasów stanisławowskich jest źródłem informacji o planach i zamiarach edukacyjnych władz szkolnych, elementem „wielkiej reformy” i jej świadectwem, potwierdzającym równocześnie wpływ zachodnioeuropejskiej oświeceniowej myśli filozoficznej oraz poświadczającym ambitny zamysł stworzenia ujednoczonego wielostopniowego systemu nauczania.

Joanna
Liótkowska-Krzywicka